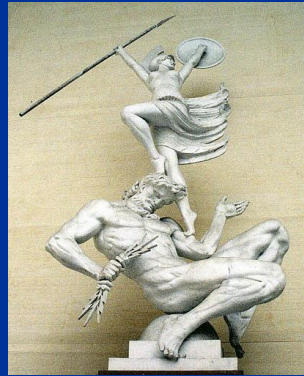

ZAMANIN DİKEY AÇILIMI

Üzerinde yaşadığımız dünya referans sistemini temel alarak, diğer göksel oluşumlar hatırlandığında, yerin en yakınında olanların sağlı sollu sırasıyla Mars (Merih) ve Jüpiter olduğu bilinir. Bu seferki kavramın zamanın dikey açılımla ilgili olması nedeniyle, Jüpiter (müşteri gezegeni) diğer bir deyişle Said-i Ekber (büyük kutluluk) anlamına gelen gezegenle yola çıkalım.

Çeşitli kaynaklarda, antik Ege mitolojisinde, Jüpiter ile mitolojik bir kavram olan Zeus'un özdeşleştirildiği görülür. Bilindiği üzere, mitolojik anlatımlarda muhteşem bir sembolik sunum söz konusu olduğu hatırd tutularak, kavramlar dünyasının temelini "mitik anlatımlarda" gizli olduğu kolayca anlaşılır. Zeus, mitolojik tanrıların en güçlüsü ve diğerlerine üstünlüğü olan bir mitsel kavramdır. Bu kavram aynı zamanda belirsizliğin belirlenmesine tekabül eden bir sözcükle de ifade edilebilir (disambiguate).

Mitolojik literatürden bilindiği gibi Zeus, alınan tüm önlemlere rağmen kavramsal olarak yatay açılan zaman kavramının temsilcisi olan, babası kral "Cronos" u tahtından indirerek zamanın dikey olarak açılmasını başaran antik Ege literatürünün ilk temsilcisidir. Zeus'un babasını tahttan indirmesi kavramsal düzlemde kendinden öncekini aşarak, insanlık idrak düzeyine yeni ve bir üst anlayış düzeyine çıkararak güçlü bir var olanın bütünseldeki işlevi olarak nitelenmek mümkündür. Zira, aynı mitolojik referans sistemindeki anlatımlarla yola devam edildiğinde, **hikmet, bilgelik ve savaş tanrıçası (goddness of wisdom) Athena'nın, babası Zeus'un başından (doğması) doğuşu da kavramsal olarak zamanın dikey açılımla tekabül eder. Zira, Athena zihin referans sistemindeki değerler manzumesinin (insanlık erdemlerinin) koruyucu savaşçısı niteliğindedir.**

Zeus ve Athena

(Rudolph Tegner, 'Zeus Giving Birth to Athena', 1873-1950)

Athena, bilgeliğin yanı sıra aynı zamanda adaleti de temsil ettiği için şehrin sahibidir. Bütün baş ağrılarını sonlandıran bir baş ağrısıyla babası Zeus'un başından doğan Athena, babasına daima destek ve danışman olmuş. Bu sayede Zeus'un zalimce tutum ve davranışlarını önleyen bir olanak sağlamıştır. Böylece sadece harp etmek yerine "mediatör" göreviyle ve diplomatik, adil, korkusuz, sabırla karar veren merhametli ancak başka seçenek kalmadığında öldüren bir işlevi temsil etmiştir. **Bu nedenle Athena'nın hükmettiği şehir kavramsal olarak sulh ve huzurun şehridir.**

Athena miğferi, zırhı, başlığı ile

Sözün özü, zaman açılımları kronolojik (yatay) olarak nefis'in süreçleriyle ilintili, diğer açılım ise zihinsel süreçlerle insanlık erdemlerinin korunmasıyla ilgilidir. Bu noktada, antik Ege mitolojisinde "Hikmet" kavramının dışıl bir unsur ile betimlenmiş olması o çağlarda bazı güç sahiplerini (ve/veya) güç avcılarını hemcinsleriyle evlenerek bilgelik ve güce ulaşabilecekleri yanılgısına da yol açmış olduğunu söylemeden geçemeyeceğiz!

Athena'nın Yüce Yaratıcı tarafından seçilmesinin ona sunduğu adak nedeniyle olduğu bilinir. Bu adak zeytin ağacıyla betimlenir. Tek bir dalı bile sulh'un (Barış'ın) simgesidir. Meyvesi olan zeytin ise hemen hemen her kültürel söylemde çok seçkin anlatımlarla benimsenen önemli bir kavramdır. **Hatırlanacağı üzere zeytin, ananevî kültürümüzde, Yüce Yaratıcı'nın üzerine yemin ettiği bir var olandır. Daha da ötesi, üzerine ateş değmeden ışık veren ağaç vasfı ile kutsaldır.**

Temel kavramları anlamak “cognition” denilen düzeyde biliş, çeşitli kültürlerdeki öğeleri idrak ederek, tarafsız tutum içinde fehametle bilerek mümkündür. Bu bağlamda örneğin, “üzerine ateş değmeden ışık verilmesi” olgusu tüm süreçlerin beş duyu uzayının üstünde yani tamamen “zihin uzayında” meydana geldiğinin delilidir.

Daha önceki yazımızdan bilindiği üzere [1] zamanın hem yatay (doğrusal, ufkî) açılımı hem de dikey uzaysal açılımı (spatial) enerji ve momentum korunum yasalarıyla korunurlar. Bu korunum yasalarının bağlı olduğu fonksiyonların betimlendiği bir dalga fonksiyonu yazıldığında ihtiva ettikleri periyod, frekans değerleri birbirlerinden çok farklı olabilirler. Ve genelde dikey açılımların tekrarlanma zaman aralığı diğerine nazaran çok uzun süreye yayılmış olabilir. Çoğunlukla da böyle olur.

Anlaşılan odur ki bizlerin idrakine açık olan husus, Yüce Yaratıcı'nın zaman skalası ile yaratılmışların ömür ve öğrenebilme zaman dilimleri kıyaslandığında tek bir örtüşmenin oluşabilmesi için binlerce, milyonlarca idrakli var olanın vücut bulmuş olması gereksinimidir. Bu noktada, hep birlikte yeni bir kavramı, bilim dilinde vazgeçilmez bir unsur olan “olasılık yoğunluğu” ve onun temeli olan “üleşim” fonksiyonu kavramlarını gündeme getirelim. Bilindiği gibi “olasılık” kavramı başlangıç koşullarına da çok bağlı olan çok önemli bir kavramdır. Bu konuda ansiklopedik olarak ve ilk kaynaklara gidilerek kapsamlı bilgi edinilebilir [1,2,3].

Bu bağlamda öncelikle tarihten, yaşanmış bir diyalogu hikâyeye etmekte yarar var. Bu diyalog, 17. yüzyıl ortalarında Fransız doğa bilimci (matematikçi, fizikçi ve filozof) Blaise Pascal'a bir şans oyunları ustasının talebiyle başlar. **Pascal'ın şans oyunlarına ilişkin olasılık problemini irdelemesi, çağdaş olasılık kuramının temellerini oluşturmuştur.** Özet olarak, bir kumarbaz aktivitelerinde sürekli kazanabilmek için kendisine bir formül arayarak Pascal'a baş vurur, derdini anlatıp çare ister. Pascal çalışmalarını matematik ve fizik bilgileri referans sisteminde sürdürerek vardığı sonucu kumarbaza açıklar. Bu kişi bir kez yüklü bir kazanç elde etti ise bunun tekrar vuku bulması için her gün kumar oynasa bile buna ömrü yetmeyebilir. Burada söz konusu ifade, “olasılık” kavramıyla betimlenmektedir.

Pascal'ın en son bilimsel çalışmalarından olan “Historie de Roulette” [4] çevrim eğrisi ya da çember eğrisi olarak bilinen “sikloid” ile ilgilidir.

Bilindiği gibi bir doğru üzerinde kayma olmadan dönen bir çemberin noktasının çizdiği eğri “sikloid” adıyla anılır.

Sikloid

Yarıçapı “ 2π ” sayısıyla çarpımına eşit yani çemberin çevre uzunluğuna eşit aralıklarla sikloid, kendisini bir doğru üzerinde yeniler. Diğer deyişle, periyodu çemberin çevre uzunluğuna eşit olarak yenilenen periyodik bir olgu söz konusudur.

Burada anlatılmak istenen çok yönlü bir dizinin sadece minik bir kesitidir. Çevrimin temel öğesi olan çap veya yarıçap ne kadar merkeze yakın ise lineer (doğrusal) kesişme periyodu o kadar sıklaşır. Bu satırları kaleme alırken daha önce fark etmediğim bir konuyu ise ayrıca pek önemsemek gerek. Zira uzunluk boyutunda olan bir öğe yatay açılım söz konusu olduğunda zaman kavramını işlevsel olarak devralmış olduğu gerçekliği sikloid örneğiyle apaçık görölmüş oluyor.

Zaman ve uzam kavramlarının örtüşmesi ile ilgili oluşlar başka bir yazının konusu olmak üzere, **yeniden sulh ve huzurun temsilcisi olan ve ancak zamanın dikey açılımıyla gerçekleşebilen kavrama dönelim.**

Biliş (cognition) ve idraklerin, barış ve esenlik üzerine açılması için sembolü olan zeytin ağacıyla bugünkü noktayı koyalım. Bu öğle bir nokta olsun ki, zaman-mekân örtüşmeleri bütünsel şuur referans siteminde bir sikloid görünümünde olmasın artık.

Bilindiği gibi, 2009 yılının bu günü Pescara’da Akdeniz oyunlarının başladığı muhteşem açılışta ışı ışı bir zeytin ağacı bu dönemin simgesi oldu!

huzur ve sulh'un şehriden bir sembol

Yine bilindiği gibi zeytin ağacı, anavatanı Ege Denizi bölgesi olan ve binlerce yıllık ömürlü bir ağaçtır. Miladın başladığı ilk zamanlarda dikilmiş olan bir zeytin çekirdeğinin günümüzde halen mevcut bir ağaç olarak bulunması böylece mümkün olmaktadır.

26 Haziran 2009

Prof. Dr. U. ONBAŞLI

Kaynaklar

- 1) Onbaşı Ü.; Aslan Ö.; Güven Özdemir Z.: “Olasılık Yoğunluğu Kavramındaki Süper Mantık”, Mantık, Matematik ve Felsefe, IV. Ulusal Sempozyumu, Olasılık, Foça, İzmir, 5-8 Eylül (2006), İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, Olasılık konulu kitap (2008) 79-90.
- 2) <http://en.wikipedia.org/wiki/Probability>
- 3) İnam, A., (2006) “Olasılıkla Olmak”, Mantık, Matematik ve Felsefe IV. Ulusal Sempozyumu, Olasılık, Foça, İzmir, 5-8 Eylül (2006), İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, Olasılık konulu kitap (2008)
- 4)Pascal Blair, Historie de Roulette, 1658
(<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/445406/Blaise-Pascal/15018/Works>)